

A MAGYAR BANKRENDSZER A TRIANONI TRAUMÁTÓL AZ ÁLLAMOSÍTÁSOKIG

Botos János

A fényűző korábbi pénztárcsarnok ma protokollcélokat szolgál

A vereséggel záruló első világháborút követően a trianoni békeszerződés előírásai súlyos gazdasági következményekkel jártak. A háborús vereség nyomán Magyarországon folytatódott, és a korábbinál nagyobb lendületet vett a korona inflációja, amelyet az 1924-ben végrehajtott stabilizációval állítottak meg, majd bevezették a pengőpénzrendszert. A magyarországi pénzügyi intézetek a háborús vereséget követően az érdekvédelmi és érdekképviselési tevékenységre létrehozták a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületét (TÉBE)¹, és a korábbi előzményekre támaszkodva, a Bankközi Megállapodás rendszerét. A stabilizáció után a banki forrásbevonás meghatározó útja a külföldi pénznemre szóló záloglevelek és kötvények kibocsátása, külhoni értékesítése lett. A pénzügyi intézetek forgalma a stabilizációt követően lassan újjáéledt, majd a gazdasági, később a pénzügyi válság hatására lefékeződött, visszaesett, és a válságok előtti szintet csak az újbóli világegés éveiben érte el, majd haladta meg. A második világháborús vereséget követően a pengő 1937–1938 fordulójától tartó inflációja felgyorsult, hiperinflációba csapott át, és meg-

1 A TÉBE történetét l. MÜLLER et. al. (2014, 11–40.); BOTOS (1994, 25–52.)

semmisítette a pengőpénzrendszert. A forintpénzrendszer bevezetését követően a bankszektor újbóli fejlődésnek indult, ezt azonban 1947 nyarától befolyásolta a pénzintézetek államosításának a felvetése, majd megkezdése. Az 1947–1948-ban lezajlott rendszerváltoztatás egyúttal a kétszintű bankrendszer végét, az egyszintű bankrendszer kialakítását is magával hozta.

JEL-kódok: No, N₁, N₂, N₄

Kulcsszavak: világháború, infláció, stabilizáció, külföldi kölcsönök, jelzálog-hitelezés, bankközi együttműködés, pénzügyi válság, állami beavatkozás, államosítás

1. ARANYKOR UTÁN EZÜSTKOR, VÁLSÁGGAL ÉS HÁBORÚVAL TERHELVE

A 19. század utolsó és a 20. század első évtizedét joggal a magyar bankrendszer aranykoraként írták le. Ezt követően, az első világháborús megrázkódtatások után az 1924-ben végrehajtott pénzügyi stabilizáció kedvező feltételeket teremtett a bankrendszer újbóli megerősödéséhez, üzletági fellendüléséhez, az aranykor azonban nem tért vissza, legfeljebb néhány évig tartó ezüstkorról beszélhetünk. 1924-ben az angol fontsterlinghez kapcsolódóan sikeresen megvalósult a papírkorona stabilizációja, megalakult a Magyar Nemzeti Bank, a kormányzat a konszolidációra, a gazdaság fellendítésére külföldi hitelt kapott, vett fel. Mindezek a tényezők új, a korábbi éveknél előnyösebb feltételeket teremtettek a bankrendszer fellendüléséhez is. A pénzpiac működésében döntő szerepet betöltő bankrendszer a kedvező lehetőségeket a rivalizálás és az együttműködés sajátos kapcsolati hálójának kiépítésével és működtetésével, a külföldi és hazai tőkebevonás szélesítésével, a hitelkihelyezés bővítésével, az üzletágak forgalmának fellendítésével használta ki. A stabilizációt követően a bankrendszer tovább erősítette, szélesítette azoknak az új szervezeteknek, intézményeknek a hatáskörét, felhasználását, amelyeket – részben korábbi próbálkozások tapasztalatait felhasználva – a háborús vereséget követően alakítottak ki. A formális és informális kapcsolatokhoz nemcsak az új szervezetek, intézmények biztosítottak megfelelő keretet, hanem változatlanul a Lipótvárosi Casino (Budapest V., Zrínyi u. 5., ma Belügyminisztérium, Duna-palota) kényelmes társalgói is.

1.1. A Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete

A rivalizálás és az együttműködés egyszerre és egy időben alapvetően a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete (TÉBE) és a Bankközi Megállapodás keretrendszerében érvényesült. Az 1919. január 31-én létrehozott TÉBE érdekvédelmi

és érdekképviseleti tevékenysége mellett a banküzem korszerűsítését is egyik alapvető feladatának tekintette. Az érdekvédelmi és érdekképviseleti tevékenység keretében nemcsak a bankszektorra vonatkozó jogszabályok előkészítésébe kapcsolódott be, és egyes esetekben azok kezdeményezésében, véleményezésében vett részt, hanem megismertetését, egységes értelmezését is elősegítette, elsősorban a körözüvényei, a TÉBE Könyvtár kötetei és más kiadványai útján. Az egyesület által működtetett szervezetek és testületek emellett – mint már jeleztük – megfelelő keretet és formát teremtettek arra, hogy a hazai pénzvilág vezető személyiségei formális és informális módon véleményt cseréljenek, álláspontokat, törekvéseket ütköztessenek és egyeztessenek. Ilyen testületek, bizottságok voltak a havonta megtartott teljes ülések, a vezérigazgatói értekezletek, az előkészítő bizottsági tanácskozások. Ezt a három elsőrendű ülésorozatot kiegészítették a különböző témakörökkel foglalkozó bizottságok, így a személyzeti, a jogi, az adó- és illetékügyi, a békeszerződés végrehajtására vonatkozó, a devizaügyi, a jelzáloggal, a sajtóval kapcsolatos, a jótékonyági és kulturális, valamint az ad hoc jellegű kérdéseket tárgyaló testületek. Jelentőségüket az is jól mutatta, hogy a stabilizációt követő évben, 1925-ben a bizottságok együttesen 135 alkalommal üléseztek, munkájukról, annak eredményeiről körözüvények tucatjaiban számoltak be. A TÉBE operativitásának és tekintélyének növelése céljából 1934 tavaszától működött a szervezet Végrehajtó Bizottsága. A két-három hetente ülésező testület operatív módon dolgozott, és hozta meg a pénzüintézetekre érvényes döntéseit. Tagjai úgy vélték, hogy tevékenységükkel növelik a TÉBE tekintélyét, súlyát a kormányzat előtt is. Ez az elsőrendű fontosságúnak tekintett cél azonban nem valósult meg teljes mértékben, mert a „*hiteléletet érintő törvényes intézkedések előkészítésénél még mindig előfordul* – állapította meg *Lamotte Károly*, a Végrehajtó Bizottság soros elnöke 1942. április 23-án –, *hogy az illetékes körök nem veszik igénybe a TÉBE közreműködését, és gyakran a TÉBE nélkül, vagy éppen a TÉBE állásfoglalásával ellentétesen döntenek.*”²

Amikor 1927-ben a TÉBE összeolvadt a Pénzüintézetek Országos Egyesülésével, felállították a szervezet vidéki szakosztályait. A következő esztendőben életre hívták a pénzüintézeti kongresszusok intézményét, amely a szervezet valamennyi tagja számára egyenlő feltételek mellett biztosította, hogy a bankrendszeret érintő, alapvető kérdésekben kifejtthesse álláspontját. Az első esztendőben, 1928-ban két ilyen típusú rendezvényt tartottak, amelyeken megvitatták a pénzüintézeti kamatok, a szociális biztosítás, a pénzüintézeti reform és a szakági nyugdíjpénztár, valamint a jogalkotásban való részvétel kérdéseit. Szintén ebben az évben döntött a TÉBE teljes ülése arról, hogy egységes elvek, szempontok alapján félévente készüljenek el a pénzüintézetek mérlegei, és azokat a *Budapesti Közlönyhöz*³ csatolt *Hivatalos*

2 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL) Z 51, 390. tétel

3 A *Budapesti Közlöny* azt a szerepet töltötte be, mint napjainkban a *Magyar Közlöny*.

Értésítőben tegyék közzé. Ezzel megvalósult az az elvárás, hogy a pénzügyintézetek mérlegei összehasonlíthatóvá váljanak, és külön eljárás nélkül nyilvánosan megtekinthetők, tanulmányozhatók legyenek. Ugyanakkor a nyilvánosságra hozott mérlegek értelemszerűen nem tartalmaztak adatokat az ún. titkos tartalékokról, amelyeket az adott bank vagyoni elemei egy részének az alulértékelésével teremtetek meg. Ezeket a titkos tartalékokat pénzügyi, likviditási veszélyhelyzet esetén lehetett mobilizálni. Az 1931 nyarán kirobbant pénzügyi válság arra készítette a TÉBE vezetését, hogy képviseltesse magát az Országos Hitelügyi Tanácsban, ezáltal részese lehessen a hitelezés kereteinek a megállapításában, a felszámítható kamatok és a kamatmarzs⁴ meghatározásában. Mindkét esetben még a tizedszázalékok is fontos tételt jelentettek a bankok jövedelmezőségének a szempontjából.

A TÉBE az érdekvédelmi tevékenység mellett összehangolt lépéseket tett a bankok költségeinek csökkentésére, tevékenységük, üzletmenetük racionalizálására. Ennek keretében elsősorban a banküzem technikai oldalának az egységesítésére történtek lépések. Ezt a célt szolgálta az irat- és levélmintatípusok kidolgozása, a folyószámla-kivonatok sokszorosításának megszervezése, az egyesített számoló- és írógép népszerűsítése. Az egyesület megszervezte a javasolt irattípusok tömeges előállítását, és azokat a tagjai rendelkezésére bocsátotta. Szintén a pénzügyintézeti tevékenység korszerűsítését szolgálta, hogy a TÉBE központilag követte és tagjai számára hozzáférhetővé tette a vezető külföldi bankok kamatait, összegyűjtötte a forgalomban lévő bankjegyek leírását, nyilvántartotta az elveszett és a hamisított értékpapírok, csekkok, váltók adatait. Megszervezte a bankok számára a fordító- és futárszolgálatot, és a készpénzkímélő fizetési mód elterjesztése érdekében a gyorsutalványosztályt. A pénzügyintézeti alkalmazottak képzésére, továbbképzésére szakmai- és nyelvtanfolyamokat indított.

A TÉBE általában távol tartotta magát a napi politikai küzdelemtől. Ettől az alapelvétől csak igen kivételes esetben tért el. Ilyen helyzet állt elő, amikor Gömbös Gyula miniszterelnök meghirdette korporációs rendszerét. A TÉBE mint szervezet – karöltve az Országos Magyar Gazdasági Egyesülettel, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetségével és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesüléssel – határozottan fellépett Gömbös Gyula miniszterelnöknek azzal a meghirdetett tervével szemben, hogy a magyar érdekképviseleteket korporációs rendszerbe szervezze. 1935. július 31-én keltezett, terjedelmes beadványukban rámutattak arra, hogy Magyarországon nincs szükség a társadalom olyan mértékű és irányú „megszervezésére”, mint Németországban és Olaszországban. Szembefordultak a kötelező érdekvédelmi szervezeti tagsággal, a munkaadók és munkavállalók kényszerű egy szervezetbe tömörítésével, és kiálltak a kialakult érdekképviseleti és érdekvédelmi rendszer változatlan formájú további működése mellett. A négy

4 Haszonrész, jelen esetben az idegen tőke kamata és a hitelkamatok közötti különbség mértéke.

nagy érdekvédelmi, érdekképviseleti szervezet együttes fellépése is hozzájárult ahhoz, hogy a gömbösi álmokból nem lett valóság.⁵

A magyar bankrendszer 1938-tól egyértelműen szembesült a háborús felkészülés következményeivel. A Pénzüntézeti Központ – amely többek között az állami bankfelügyelet egyik korai megjelenési formája volt, és szabályozó tevékenységével hozzájárult a pénzüpiaci megrázkódtatások elkerüléséhez – a 10/1939. P. M. számú rendeletével jogot kapott arra, hogy a magyar bankokat évenként kötelező felülvizsgálat alá vonja, és ennek a végrehajtása során az intézmény revizorai rá láttak a pénzüntézetek érdekeltiségi körébe tartozó vállalatok, vállalkozások tevékenységére is (*Pénzüntézeti Központ 1916–1941*, 107–108.).

A TÉBE vezető szerveinek, szervezeteinek 1938 májusától szembe kellett nézniük a zsidótörvények és -rendeletek gazdasági következményeivel. Az egyesület személyzeti bizottsága szűkebb szakbizottságot hozott létre a zsidó vallásúak, származásúak foglalkoztatási korlátozásáról szóló rendelkezések humánus végrehajtására – arra ösztönözve tagjait, hogy a kényszerűségből az utcára tett emberek részére nyugdíjat vagy kellő végkielégítést biztosítsanak, a katonai munkaszolgálatra behívottakat ne bocsássák el és helyüket ne töltsék be –, illetve annak igazolására, hogy az adott pénzüntézet nem minősül zsidó tulajdonúnak. Ezeket az irányelveket még az ország német megszállását követően is alkalmazták.⁶ Minderre azért volt szükség, mert a magyar pénzügyi szektorban a zsidó vallásúak, származásúak foglalkoztatása lakossági számarányukhoz képest erősen felülreprezentált volt. Ez érvényes volt a zsidó vallásúak, származásúak pénzüntézeti tulajdoni hányadára is. 1943-ban, az utolsó teljes olyan évben, amikor az ország területén még nem folytak hadműveletek, a TÉBE vezető testületei 43, szakbizottságai 114 ülést tartottak, 112 felterjesztést készítettek a kormányzati szervek részére, és 247 körözlényt küldtek ki tagjaiknak. Ebben az évben az egyesület tagjainak a száma 392 volt. A TÉBE tagsága egyetlen esztendőben sem foglalta magába az ország területén működő valamennyi pénzüntézetet, azonban a pénzüpiac működését meghatározó, összes bank a soraiba tartozott.

Az első világháború tapasztalatai alapján, amikor 1938. július derekán a „győri program”⁷ finanszírozásához szükséges Nemzeti Beruházási Kölcsön első kibocsátása forgalomba került – amelynek az egyes bankokra eső átvételi arányát a TÉBE állapította meg –, a kölcsönt átvevő pénzüntézetek elkezdtek alkalmazni azt a taktikát, hogy az átvett kötvények értékét közvetve vagy közvetlenül a Magyar Nemzeti Bankkal refinanszíroztatták. Ezzel a technikával kívánták megvédeni forrásaikat attól, hogy azokat az állam a háborús készülődés idején, majd a később-

5 MNL OL Z 25, 6. tétel

6 MNL OL Z 83, 9. tétel; Z 86, 15. tétel

7 *Darányi Kálmán* miniszterelnök 1938. március 5-én a Nemzeti Egység Pártja győri gyűlésén hirdette meg az egymilliárd pengős hadseregfejlesztési, fegyverkezési programot.

bi kölcsönök esetében a háborús finanszírozásra elvonja. A refinanszírozás során – mivel a kényszerűségből átvett kibocsátások értékesítése nem névértéken, hanem alacsonyabb árfolyamon történt, és kamatozásuk valamivel kedvezőbb volt, mint a refinanszírozási hiteleké – gyakorta nagyobb összegű refinanszírozást igényeltek, mint amennyi kölcsönkötvényt átvettek (*Botos*, 1999, 211–222.).

A TÉBE két világháború közötti tevékenysége azt igazolta, hogy a magyar pénzügyintézetek hosszabb ideig képesek voltak összeegyeztetni az üzleti versenyt a bankári szolidaritás elvével, gyakorlatával. Az érdekvédelmi szervezet döntései nem akadályozták a pénzügyintézetek közötti üzleti versenyt, miközben elősegítették a bankok és takarékpénztárak álláspontjának összehangolását és azok együttes fellépését, meggátolva azt, hogy az állam és szervei, szervezetei saját céljaik érdekében egymással szembe fordítsák, egymás ellen kijátsszák azokat. Hangsúlyozni szükséges azonban azt is, hogy a TÉBE döntéseiben a meghatározó szerepet a nagy tőkeerejű fővárosi bankok töltötték be. Szavuk – amely a piaci súlyukra támaszkodott – gyakorta erősebbnek bizonyult, mint a számszerű többségben lévő, azonban csekélyebb tőkeerejű, piaci részesedésű pénzügyintézeteké.

1.2. A Bankközi Megállapodás

Az Osztrák-Magyar Monarchia pénzügyintézeteinek egy része a 20. század elején bankközi megállapodást kötött (korabeli német elnevezése: Übereinkommen), amelyben rögzítették a különböző üzletágakban az ügyfelekkel szemben alkalmazandó minimális költség-, jutalék- és egyéb feltételeket. Ezt az egyezményt az első világháború éveiben a megváltozott feltételekhez igazították.⁸ A háborús vereséget követően – mint már jeleztük – számos meghatározó jellemzőjében új gazdasági, politikai környezet jött létre. A meghatározó erejű magyar bankok a változó feltételekhez alkalmazkodva nemcsak a megállapodás feltételeit módosították, hanem létrehozták a Bankközi Megállapodás – kartelljellegű – rendszerét, és irányítására, a döntések végrehajtásnak ellenőrzésére háromtagú elnökséget választottak, továbbá erre irodát állítottak fel. A koronastabilizációt követően a résztvevő pénzügyintézetek 1925-ben újra rögzítették a magyar fizetőeszközben elhelyezett betétek maximális kamatait, az alkalmazható kedvezményeket, az egyezményt megsértő intézmények szankcionálását. Ezt a megállapodást a későbbiekben több alkalommal módosították és bővítették, így további feltételekkel kiegészítve, kiterjesztették a külföldi pénzügyintézetekkel lebonyolított forgalomra, a deviza- és valutaüzletekre, valamint más üzletágakra, rögzítve a kamat-, a jutalék- és egyéb feltételeket.

A Bankközi Megállapodás adott korszakbeli utolsó módosítása 1943 novemberében történt meg (*Botos*, 1994, 53–80.). Az egyezmény megsértésének nemcsak

8 MNL OL Z 40, 1791., 1792. irattári szám, Z 51, 738. tétel

erkölcsi és 100 ezer pengőig terjedő, pénzbeli szankcionálását rögzítették – ez az összeg a kor viszonyai között, amikor a népszerű sláger szerint 200 pengő fixszel az ember könnyen viccel, horribilisan számított –, hanem a megsértő személy felelősségét is meghatározták. Ennek megfelelően 1929. július 13-án kimondták, hogy „az az intézet, mely a Bankközi Megállapodás határozmányait megszegi, súlyos erkölcsi hibát is követ el, mert az intézetek egymás iránti loyaltása és a kollegialitása ellen vét, különösen azért is, mert e révén az az intézet, mely a határozmányokat pontosan betartja, hátrányos helyzetbe kerül. Ezen gondolatmenetből kifolyólag az intézetek arra az álláspontra helyezkednek, hogy az a tisztviselő, ki a megállapodás rendelkezéseit, vagy annak csak a szellemét is megsérti, intézetének tetemes erkölcsi kárt okozván, súlyos fegyelmi vétséget követ el, amelynek megtorlásaképpen az illető tisztviselő fegyelmi úton elbocsátandó.”⁹

A Bankközi Megállapodás a két világháború között soha nem fogta át sem a bankok, sem a pénzügyi üzletágak teljes körét, csak annak az egyezményekben résztvevők által fontosnak minősített területeit. Annak ellenére, hogy a megállapodásokat aláírók száma nem lépte túl a két tucatot, ez nem jelentette azt, hogy hatóköre a piacnak csupán egy részére korlátozódott volna, mert a feltételeket vállalók közvetett és közvetlen úton lényegében a teljes magyar pénzügyi piacot képesek voltak befolyásolni. Miközben a megállapodásokat általában az önkorlátozás és a verseny körülhatárolása jellemezte, ugyanakkor emellett számos területet szabadon hagytak az egymás közötti rivalizálásnak. Versenyre nem csak a maximális vagy minimális feltételeken belül nyílt lehetőség, hiszen ezek mellett állandóan léteztek a kivételes eljárások, a „pult alatt” nyújtott kedvezmények, amelyeknek a mértéke esetenként súrolta azt a kritikus pontot, amelytől értelmetlenné válnának a megállapodások. Ezt a pontot azonban az aláírók egyike sem kívánta átlépni, így a Bankközi Megállapodás rendszere minden gond és probléma dacára képes volt ténylegesen funkcionálni a húszas évtizedtől a második világháború végéig.

2. A BANKI ÉRTÉKPAPÍROK

A pénzügyi intézetek az 1924. évi stabilizációt követően a hitelkihelyezéseikhez szükséges forrásokat értékpapírok forgalomba hozásával is bővítették (Botos, 2002, 138–178; 2008, 116–138.). Ennek sorában az egyik legfontosabb tétel a záloglevelek és az ipari kötvények¹⁰ kibocsátása, eladása lett. Az 1925. évi XV. törvénycikk le-

⁹ MNL OL Z 51, 740., 741., 742., 747., 748., 749., 750. tétel, Z 65, 51. tétel, Z 100, 7., 9., 10. tétel

¹⁰ Ipari kötvényeket az 1928. évi XXI. törvénycikk alapján lehetett kibocsátani. A zálogfedezetet a központi telekkönyvben az adott iparvállalat vagyonára, mint eszmei egészre – universitas rerum – lehetett bejegyezni (Corpus Juris Hungarici CD, 1999).

hetővé tette az értékpapírok kibocsátását a pénzüzetek által alapított szövetkezeteknek, illetve különválasztotta az 1925. január 1. előtt és után kibocsátott értékpapírok biztosítékait (l. Corpus Juris Hungarici CD, 1999). Ez a törvénycikk arra ösztönözte a Magyar Általános Hitelbankot, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületet és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankot, hogy tárgyalásokat kezdeményezzenek angol, észak-amerikai és német bankházakkal hosszabb lejáratú kölcsönök felvételéről, továbbá záloglevél-kibocsátó szövetkezeteket hoztak létre. A záloglevelek kibocsátása és a jelzáloghitelek között szoros összefüggés állt fenn, hiszen egyfelől, ha a pénzüzetet a piacon nem tudott záloglevelet értékesíteni, akkor nem nyújthatott törlesztéses jelzálogkölcsönt, másfelől a törlesztéses jelzálogkölcsön-állománynak – mint a záloglevelek fedezetének – meg kellett haladnia a kibocsátott záloglevelek együttes névértékét. A külföldi kibocsátást azt indokolta, hogy a magyarországi tőkeszegény viszonyok közepette ez időben kevés lehetőség nyílt arra, hogy záloglevelek, kötvények értékesítésével új forrásokat vonjanak be a bankok.

1. táblázat

A külföldön értékesített záloglevelek és ipari kötvények névértéke (millió pengőben)

Év	Névérték (M pengő)
1925	17,13
1926	133,95
1927	79,93
1928	269,03
1929	33,70
1930	23,49
1931	26,40

Forrás: Varga (1932, 193.)

A táblázat adataiból látható, hogy a külföldi kötvény értékesítése hullámzott, és a gazdasági válság nyomán a korábbiak a töredékére zuhant vissza. 1925–1931 között az 583,63 millió pengő névértékű kötvény eladásából – a kibocsátási árfolyamtól függően – valójában néhány százalékkal kevesebb forrás folyt be.

Az 1925. évi XV. törvénycikk alapján 1926-ban hat nagybank megalakította a Magyar Pénzüzetek Záloglevélkibocsátó Szövetkezetét, amely az alapító pénzüzetek kezessége mellett a szövetkezetre engedményezett (átruházott, cedált) földbirtokokra folyósított kölcsönök alapján zálogleveleket bocsátott ki (a kihelyezett

hitelek csupán a felajánlott ingatlanok becsértékének 25 százalékáig terjedhettek). 1927-ben öt magyarországi vezető pénzintézet létrehozta a Magyar Jelzálogintézetek Szövetkezetét, amely elsősorban városi ingatlanokra és csak kisebb részben – legfeljebb egyötödig – mezőgazdasági ingatlanokra folyósított törlesztéses jelzáloghitelt a becsérték 40%-áig. Mindkét szövetkezet kibocsátványai elsősorban aranydollárra, illetve angol fontsterlingre szóltak, és azokat bevezették a külföldi tőzsdékre is. A szövetkezetek kibocsátásai mellett a bankok, takarékpénztárak és földhitelintézetek, kihasználva a nemzetközi pénzpiacok nyújtotta, kedvező lehetőséget, 1926–1931-ben egymást követően hozták forgalomba a külföldi fizetőeszköze – amerikai dollárra, angol fontsterlingre, svájci frankra – szóló saját zálogleveleket, kötvényeiket. Emellett Budapest, a városok és a vármegyék is kibocsátottak kötvényeket. 1925. július és 1929. augusztus között 26 jelentősebb kibocsátás történt, amelyek futamideje 10 és 45 év között mozgott, kamata 6–7,5%-ot tett ki, a kibocsátási árfolyam kettő kivételével – ahol 100%, illetve 100,50% volt – 89–98,75% között váltakozott, így a vevő tényleges kamata 6,75–8,66%-ot tett ki. A kibocsátási árfolyam alapján a pénzintézetek által külföldön értékesített záloglevelekből és községi kötvényekből 1926–1931 között 385,60 millió pengő folyt be, ami jelentős többletforrásnak számított megfelelő, célszerű felhasználás esetén. A Magyar Nemzeti Bank üzletvezetősége nyomon követte a külföldi kibocsátásokat, és 1927-től felemelte a szavát a külföldi eladósodás ellen. 1928-ban elkészült egy törvényjavaslat is, amely korlátozta és ellenőrzés alá vonta volna a külföldi kölcsönfelvételt, elfogadása azonban a nagybankok ellenállásán elbukott. Ebben közrejátszott az is, hogy *Popovics Sándor* – a Magyar Nemzeti Bank elnöke –, megváltoztatva a jegybank korábbi álláspontját, maga is kiállt a pénzügyi szférába történő etatista beavatkozásokkal szemben (*Botos, 2002, 139–155.*)

A záloglevelek és kötvények tőzsdei árfolyamának védelmére 11 magyarországi pénzintézet 1929-ben intervenciós szindikátust alapított, majd a gazdasági válság előrehaladtával 1931 elején megalakították a Magyar Investment Részvénytársaságot azzal a céllal, hogy az a Budapesti Áru- és Értéktőzsdén, illetve a külföldi tőzsdéken záloglevelekkel és kötvényekkel kapcsolatos ügyleteket bonyolítson le, megakadályozva ezzel azok értékének nagymértékű zuhanását. A részvénytársaság minden árfolyam-szabályozó, -védelmező kísérlete dacára sem érte el a célját, nem tudta meggátolni a záloglevelek és kötvények áresését sem a hazai, sem a külföldi tőzsdéken (*Botos, 2002, 156–157.*)

1931 júliusában a magyar pénzvilágot is elérte a pénzügyi- és hitelválság. A kormányzat előbb háromnapos – 1931. július 14–16. közötti – bankzárlatot rendelt el, majd egy időre korlátozta a banki pénzforgalmat, és megkezdte a kötött devizagazdálkodás újbóli kiépítését, az állami kifizetések visszafogását, csökkentését (*Horváth, 1984*). A kötött devizagazdálkodás bevezetése nyomán¹¹ a külföldi

11 A kötött devizagazdálkodás utolsó előírásai hét évtized elteltével, 2001-ben szűntek meg.

kölcsönökkel rendelkező bankok hitelezőikkel Stillhalte – a kötelezettségek teljesítését részben vagy egészben szüneteltető – egyezményeket kötöttek (Domány, 1936). A kormányzat a devizaadósság visszafizetésével kapcsolatos gondokat 1931. december 23-tól a transzfermoratórium bevezetésével kívánta orvosolni, amely az 1924. évi népszövetségi kölcsön kivételével felfüggesztette az adósságszolgálat (tőke- és kamattörlesztés) külföldre irányuló teljesítését. 1932 tavaszától a külföldi hitelek visszafizetését – amíg ez az újabb világegés közepette lehetetlenné nem vált – Stillhalte egyezmények szabályozták. Ezek érvényesekké váltak a rövid lejáratú külföldi tartozással rendelkező, 17 legnagyobb bankra – az intézményi, visszaleszámítolási, folyószámla- és egyéb hitelek, illetve kezességek értéke 351 544 377 pengőt tett ki –, valamint a záloglevelek és ipari kötvények törlesztésére is (Botos, 1999, 115–125, 157–165). Emellett lépések történetek a mezőgazdaság részére folyósított hitelek visszafizetésének biztosítására, a kölcsönt felvevő mezőgazdálkodók terheinek a csökkentésére, amelynek súlyos anyagi következményei lettek a pénzügyi válság nézve (Botos, 1999, 144–149.). A pénzügyi válság nyomán a kormányzat fúziók útján is törekedett a pénzügyi intézetek egy részét érintő likviditási problémák megoldására. Ennek keretében kezdeményezték, hogy a Magyar Általános Hitelbank olvassza magába a „gyenge intézeteket”, majd ezt követően egyesüljön a Pesti Magyar Kereskedelmi Bankkal. A tervezet azonban végül csak elképzelés maradt (Scheurer, 1988, 23.).

A pénzügyi válság kirobbanása jelentősen rontotta a záloglevelek, kötvények értékesítési feltételeit is. Ebben a terjedő befektetői bizalmatlanság mellett az is szerepet játszott, hogy bevezették a transzfermoratóriumot, az angol fontsterling letért az aranyalapról, az amerikai dollárt 1933-ban leértékelték, majd ezt követően szintén letért az aranyalapról. Mindezek nyomán erőteljesen hanyatlottak az árfolyamok, és a záloglevél- és kötvényeladások a korábbi évek töredékére zuhantak. Forgalmukat tovább rombolta itthon és külföldön egyaránt, hogy a magyar kormányzat 1936-ban elrendelte az értékpapírok – köztük a magyar kibocsátású záloglevelek és kötvények – számjegyzékbe vételét, nosztrifikálását. Ezt követően csak azokat az értékpapírokat tekintették honi tulajdonban lévőnek, amelyeket számjegyzékbe vettek és lebélyegeztek. Ezzel teljesen külön akarták választani az értékpapírok hazai és külföldi forgalmát. A rendelkezés csak részben érte el a kitűzött célját, mert a forgalomban lévő zálogleveleknek és kötvényeknek csupán 52,28%-át jelentették be, és a még belföldi tulajdonként számon tartott értékpapírok 6,87%-át sem vették számjegyzékbe. A külföldi értékre szóló záloglevelek és községi kötvények árfolyama 1934 végén névértékük 45,50–75%-a között mozgott. 1939-ben a névérték 88–101% közöttire, majd 1941-re 117–159% közöttire emelkedett. Az áremelkedés oka annak tudható be, hogy a háborús készülődés, majd a világháború viszonyai közepette a befektetők úgy vélték, hogy szemben a pengő várható, majd érzékelhető inflációjával, az amerikai dollárra, aranydollárra, angol fontsterlingre és svájci frankra szóló kötvények változatlanul megőrzik értéküket (Botos, 2002, 158–160.).

A pénzügyi- és hitelválság kirobbanása magában hordozta azt a veszélyt, hogy erőteljesebbé válik a pengő értékvesztése, és újabb inflációs hullám bontakozik ki. A közhangulat megnyugtatósára, az inflációs várakozások hűtésére 1931. augusztus 15-én megjelent a pengőértékre szóló követelések aranypengőben történő meghatározásáról szóló rendelkezés. A jogszabály rögzítette, hogy a kiadását megelőzően kereskedelmi ügyleten vagy más magánjogi címen alapuló pénzkövetelést aranypengőben meghatározottnak kell tekinteni. Egy aranypengő egyenlő lett egy pengővel. Ezt a jogszabályt hamarosan kiegészítették azzal, hogy pengő alatt – ellenkező kikötés hiányában – mindig aranypengőt kell érteni.¹² Az aranypengő-rendelet magában hordozta a kettős valutarendszer kialakulásának lehetőségét, amely végül nem vált valósággá. Ugyanakkor bevezetése és alkalmazása elsősorban lélektani hatást gyakorolt, noha a kedvező gazdasági következményei sem lebecsülendők (Varga, 1931). Az aranypengő alkalmazása nem tudta megakadályozni az újabb világegés időszakában és utána a pengő teljes értékvesztését, és a pénztulajdonosoknak azzal kellett szembesülniük, hogy az aranypengő mint virtuális fizetőeszköz nem jelentett védelmet a vagyonvesztés ellen.

2. táblázat

A pénzintézetek takaré- és folyószámlabetétje, váltóállománya, mérlegösszege (1927–1943. év végi adatok, millió pengőben)

Év	Takarékbetét	Folyószámla	Váltó	Mérlegösszeg
1927	–	1393,1 ¹³	1372,2	3257,1
1928	834,6	878,0	1706,3	4179,6
1929	992,1	919,5	1836,1	4424,1
1930	1018,9	898,0	2009,6	4633,4
1931	811,5	797,0	1893,6	4259,3
1932	719,4	769,3	1714,1	4039,9
1933	730,7	775,0	1684,3	3893,3
1934	761,1	673,5	1729,7	3860,6
1935	800,3	701,1	1728,6	3868,0
1936	839,9	684,4	1756,0	3844,1
1937	925,9	717,3	1747,7	3973,3
1938	816,6	726,1	1653,6	3984,2
1939	876,6	835,4	1766,1	4291,9
1940	975,6	961,5	1962,5	4722,9
1941	1081,4	1282,3	2663,1	5852,1
1942	1290,1	1614,4	2633,1*	6158,0*
1943	1561,3	2123,3	–	–

Megjegyzés: A *-gal jelzett adatok az adott év június 30-ai állapotát jelzik.

Forrás: Magyar Gazdaságkutató Intézet (1944, 34–35.)

12 MNL OL XXIX-L-1-p, 55. doboz

13 1927-ben a takaré- és folyószámlabetétek együttes összege.

A táblázat négy adatsora megfelelő képet nyújt a magyar bankrendszernek a második világháborús vereséget megelőző pengőkorszakbeli gazdasági szerepéről. A négy adatsor azt tükrözte, hogy 1927–1930 között kisebb hullámzással az üzleti forgalom jelentékenyen fellendült, kapcsolódva a magyar gazdaság stabilizálódásához, a kibontakozó, korlátozott ütemű fejlődéshez, a kedvezőnek minősíthető pénzügyi viszonyokhoz. A gazdasági válság, majd a nyomában kirobbant pénzügyi válság hatása az üzleti forgalomban 1931-től egyértelműen megjelent; a takarékbetét, a folyószámlabetét, a váltótárca állománya, a mérleg összege számottevően csökkent. A pénzintézetek az 1930. évi forgalmukat újra körülbelül egy évtized múlva, 1940–1941-ben érték el, illetve lépték túl, amikor a nominális adatokat már befolyásolta az 1937–1938 fordulójától újra teret nyerő infláció. A folyószámlabetét és a mérleg összege 1940-ben, a takarékbetét és a váltótárca a következő esztendőben lépte túl az 1930. évi szintet. A magyar bankrendszernek így nagyjából egy évtized kellett ahhoz, hogy a korábbi szintet forgalomban elérje, túlhaladja. Ez jól tükrözi az 1929-es gazdasági, majd az 1931-es pénzügyi válság súlyos, pusztító következményeit. Az 1942–1943-as adatokat már erőteljesen befolyásolták a háborús gazdálkodás, a háborús konjunktúra hatásai és az egyre jobban nekilendülő infláció.

3. A KÉTSZINTŰ BANKRENDSZER MEGSZÜNTETÉSE

Az újabb háborús vereséget követően a bankrendszer súlyos gondokkal nézett szembe. A pénzintézetek vagyonának egy részét a nyilas kormányzat a német birodalom területére szállította, a megmaradt értékeket a megszálló náci, a visszavonuló magyar és az előretörő szovjet hadsereg elrabolta, a trezorokat, a széfeket feltörték, kifosztották, a letéteket elhurcolták. Az elrabolt vagyon visszaszerzésére a TÉBE és a vezető budapesti pénzintézetek lépéseket tettek, sikertelenül (*Tallós*, 1989, 24–28.). További vagyonvesztést jelentett, hogy az 1945. januári fegyverszüneti szerződés előírása, majd az 1945. nyári potsdami konferencia döntései alapján a német és olasz tulajdonban lévő értékpapírok, részesedések, vagyontárgyak, a velük szemben fennálló követelések hadizsákmány címén a Szovjetunió birtokába jutottak. Ennek révén többek között a Magyar Általános Hitelbank részvényeinek mintegy negyede a Szovjetunió tulajdonába került, ezt Magyarországnak – más vállalatokkal, vállalkozásokkal együtt – a későbbiekben vissza kellett vásárolnia (*Tallós*, 1995, 376–390.).

A pénzintézetek vagyonának mobilizálható maradékát felemésztette a világtörténelem legnagyobb méretű inflációja (*Canan*, 25–117.), amely lehetővé tette, hogy az állam megszabadulhasson belföldi adósságától, a pénzintézetektől hitel felvevők a valorizáció hiányában az értékét vesztő pengőben idő előtt törlesszék adósságaikat. A földosztás és a háborús pusztítás nyomán gyakorlatilag eltűnt a

jelzáloghitelek fedezete, a változatlanul érvényesülő, szigorú devizagazdálkodás – a Szovjetunió beavatkozása mellett – továbbra is gátolta a nemzetközi pénzügyi kapcsolatokat, és a politikai élet szereplői szívesen mutogattak a bankokra mint a pénzügyi, gazdasági gondok okozóira. A Gazdasági Főtanács és más állami szervezetek az állami beavatkozás operatív végrehajtásával folyamatosan belenyúltak a Magyar Nemzeti Bank és a pénzügyintézetek életébe, hitelezési tevékenységébe, üzleti forgalmába.

A második világháborús veszteségek miatt meggyengült pénzügyintézetek egy része a központi állami pénzügyi szervezetek támogatásával fúziók útján is igyekezett megrendült helyzetét megerősíteni (Botos, 2008, 139–140.). Például a Pesti Hazai Első Takarékpénztárnak a Pénzügyintézeti Központ maga is azzal a feltétellel engedélyezte új fiók nyitását, ha négy helyi pénzügyintézetet magába olvaszt, mert a működő hálózatot túlméretezettnek tartotta. A politikai hatalomért folyó harc közepette ezek a tervek vagy csak az elvi megállapodásig jutottak el, vagy részleges formában valósultak meg. Az elvi megállapodásig jutott el a Hazai Bank által 1945 tavaszán kezdeményezett elképzelés a Magyar Leszámitoló- és Pénzváltó Bank, a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület és a terv kidolgozójának az egybeolvadásáról. Részben valósult meg a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 1946. nyári javaslata a korábban már említett pénzügyintézetek fúziójáról, mert ismét közbeszólt a politika. Így csupán a Hazai Bank olvadhatott be anyaintézetébe, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesületbe.

Az említett példákkal szemben, sikerrel zajlott le két bankfúzió is. A Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület 1947 nyarán magába olvasztotta a Nemzeti Hitelintézetet, illetve 1946 nyarán a Magyar Általános Hitelbank egyesült a Magyar Országos Központi Takarékpénztárral (Tallós, 1991, 112–113.). Az egyesülések a fiókhálózatok racionalizálásával elősegítették az adott bankok háborús veszteségeinek a pótlását, a pénzügyintézetek újbóli megerősödését. Az egyesüléssel a Magyar Általános Hitelbank tulajdonába – majd a bankállamosítást követően a Magyar Nemzeti Bank érdekeltségébe – jutott a később „kalandos” utat befutott Central Wechselstuben AG. Niederlassung Wien (közismertebb nevén CW Bank) is. 1945–1946-ban a bankpiac racionalizálása fúziók útján – elsősorban a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt ellenállása miatt – csak részlegesen valósult meg, emellett több esetben a politika megghiúsította a tervek végrehajtását. Amikorra a bankállamosítást követően a fúziók ismét előtérbe kerültek a bankpiac rendezése során, amit ekkor már a politika is ösztönzött, addigra megpecsételődött a kétszintű bankrendszer sorsa.¹⁴

14 Budapest Főváros Levéltára, XI, 1530, 8. doboz; Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár 274. fond, 12. csoport, 88. őrzési egység; MNL OL Z 25, 54. tétel; Z 50, 6. tétel; Z 51, 274., 276. tétel; XXIX-L-1-n, 5. doboz; XXIX-L-2-b, 20. doboz

A TÉBE a megváltozott viszonyok közepette is korábbi tevékenységi formáit igyekezett újjáéleszteni, azonban egykori befolyása javarészt elenyészett. A nagybancok és érdekeltségi vállalataik államosításával nyilvánvalóvá vált, hogy megszüntetése csupán idő kérdése, hiszen az operatív irányítás az Állami Bankok Központi Irodájának a feladatává vált. A TÉBE utolsó levelét 1948. október 12-én keltezte.¹⁵ A Bankközi Megállapodás irodáját a megváltozott gazdasági és politikai viszonyok közepette nem szervezték újjá, a szükséges egyeztetéseket, megállapodásokat a TÉBE keretében kötötték meg, tették közzé. Ennek során megállapították üzletáganként a felszámítható költségeket és jutalékokat. A megállapodás azonban alig lépett életbe, amikor rendeleti úton rögzítették a pénzügyi intézetek által felszámítható költségeket.¹⁶ Az üzleti kondíciók meghatározását is a Gazdasági Főtanács hatáskörébe sorolták. A Pénzügyi Központ I. kúriájába tartozó bankok magyar tulajdonú részvényeinek az államosítását követően a Bankközi Megállapodás rendszerét is felszámolták, és a bankvilág elvetett múltjának kellei közé sorolták (*Botos*, 1994, 80–81.).

A banki tevékenység pénzügyi feltételei a második világháborút követően a forint 1946. augusztus 1-jei bevezetésével konszolidálódtak. Az 1945 tavaszától 1946. július végéig tartó időszakban a pénzügyi intézetek folyószámlabetét-, takarékbetét- és váltótárca-állománya – már ameddig egyáltalán létezett váltóforgalom – szám szerint a millió pengős értékekről papírpengőben számolva a kvintillió (10^{31} -en) pengőig, illetve adópengőben számolva milliárdokig emelkedett, miközben valószínűs értéke a teljes megsemmisülés felé közeledett. Ezért csupán érdekességként – nem a banki tevékenység tényleges értékét jelezve – utalunk arra, hogy 1946. július 27-én – a pengőkorszak vége előtt négy nappal – a budapesti pénzügyi intézetek takarékbetét-állománya 836 milliárd, folyószámla-állománya 37 982 milliárd adópengőre rúgott (a váltóforgalom ekkor szünetelt). A forgalom a forint fizetőeszköz bevezetését követően – a bankjegyplafon szigorú betartása mellett – gyorsan minősíthető ütemben növekedett. A budapesti pénzügyi intézetek takarékbetét-állománya 1946 augusztusa és 1947 májusa között 12,1 millió forintról 110 millióra, folyószámlabetétei 38,7 millióról 379,3 millió forintra emelkedtek (*Magyar Gazdaságtudományi Intézet*, 1947, 15). Az ezt követő időszak forgalmi adatait azonban már erőteljesen befolyásolta az, hogy 1947. június 9-én a kormánykoalíciót alkotó pártok képviselőinek pártközi értekezlete kimondta: az 1947. július 1-jén induló hároméves terv végrehajtása érdekében „*a hitelszervezetet a szükséges mértékben államosítani kell*” (*Horváth–Szabó–Szűcs–Zalai*, 2003, 513.). Ezzel megkezdődött a kétszintű magyar bankrendszer hatványdala.

A magyar bankrendszer mindkét világháborús vereséget követően – alkalmazkodva a megváltozott gazdasági és politikai körülményekhez – igyekezett te-

15 MNL OL Z 42, 611. csomó; XXIX-L-2-b, 1., 2., 9., 15. doboz

16 MNL OL Z 51, 723. tétel

vékenységét újjászervezni, vagyonvesztését pótolni, korábbi súlyát és szerepét visszaszerezni. Ehhez az első világháborút követően a gazdasági és politikai viszonyok javarészt kedvező feltételeket teremtettek, míg a második világháború után a szuverenitásában korlátozott Magyarországon a kizárólagos politikai hatalomért folyó küzdelem közepette már csak részlegesen és rövid ideig jöttek létre a szükséges feltételek. Az 1947–1948 folyamán végrehajtott rendszerváltoztatás nyomán a kétszintű bankrendszer a politikai döntéshozók számára felesleges teherré vált, és mint már jeleztük, helyét – központjában a Magyar Nemzeti Bankkal – az egyszintű bankrendszer váltotta fel.

4. ÖSSZEGZÉS

Az Osztrák–Magyar Monarchia és annak részeként a magyar királyság 1918 novemberében vereséggel zárta az első világháborút.¹⁷ A katonai vereség következményeként a dualista monarchia felbomlott, Ausztria és Magyarország önálló országgá vált, és már a békekötést megelőzően megalakultak az új, nemzetiségi alapon szerveződő utódállamok is. A háborús vereség nyomán az ország területének jelentékeny része a békeszerződés megkötését megelőzően elveszett. Magyarországon a dualista politikai struktúra és hatalom összeomlott, forradalmak söpörtek végig az országon. Az 1920. június 4-én, az úgynevezett Nagy-Trianon kastélyban aláírt békeszerződéssel véglegessé vált, hogy a történelmi Magyarország – Horvátország nélkül – elvesztette területének a kétharmadát, lakosságának több mint a felét, és mintegy 3 millió magyar Ausztria, Csehszlovákia, Románia és a délszláv állam fennhatósága alá került.¹⁸ Az ország feldarabolása nemcsak a családi, rokoni, baráti kötődéseket szakította szét, hanem javarészt a korábbi gazdasági kapcsolatokat is lerombolta. A magyarországi bankok elveszítették az új államok fennhatósága alá tartozó területen működő affiliációikat¹⁹, fiókjaikat, ott maradt vagyonuk és követeléseik jelentékeny részét. Az Osztrák–Magyar Bank – a monarchia jegybankja – megszűnt, helyét, szerepét Magyarországon ideiglenesen a Magyar Királyi Állami Jegyintézet vette át (*Bácskai*, 1993, 413–499.). A háborús vereség és a forradalmak nyomán az infláció felgyorsult, a megállítására tett kísérletek egyelőre kudarcot vallottak, a gazdaság mélyrepülésbe kezdett, az állami költségvetés változatlanul deficites maradt, hogy csak a bankrendszert érintő, legfontosabb hatásokra utaljunk (*Botos*, 2015). A pénzvilágba történő állami beavatkozásnak az első világháború alatt kiépült rendszere az 1924-es konszo-

17 A tanulmányban tárgyalt időszak magyar történetét átfogóan feldolgozta ROMSICS (2010).

18 A trianoni békeszerződés dokumentumait közreadta GECSÉNYI–MÁTHÉ, (2008).

19 Az affiliációt azok a pénzügyintézetek jelentették, amelyek a részvénytársasági formában működő bankok érdekeltségi körébe tartoztak, velük szoros üzleti kapcsolatban álltak, jogilag azonban önálló intézményként dolgoztak.

lidációt követően enyhült, azonban a harmincas évtized végétől előbb az újabb világegészsre való felkészülés során, majd a világháború éveiben ismét rohamosan terjedt, erősödött. A második világháborút követően az állam a korábrinál erőteljesebben, célratörőbben avatkozott be a gazdasági folyamatokba; ennek a központi irányítója, végrehajtója az 1945. november végén megalakított Gazdasági Főtanács lett (*Pető–Szakács*, 1985, 62–82). A magyarországi pénzintézetek – bankok, takarékpénztárak, földhitelintézetek, hitelszövetkezetek – száma (a felszámolás alatt lévöket is ideszámítva) az 1914. évi 4990-ről 1923-ra 2234-re csökkent (*Tomka*, 2006, 92; Statisztikai évkönyv 1923–1925, 1928, 186.). A pénzintézetek számának a csökkenése az államosításokig jellemző, meghatározó tendencia maradt. 1947 végén a magyarországi pénzintézetek száma nem érte el a félezret (*Tallós*, 1989, XXXII).

A pénzintézetek háborús vereség utáni vagyonszétosztását jól mutatta, hogy a budapesti értéktörszden lajstromozott banki részvények forgalmi értéke 1913-hoz viszonyítva 1924-ben 9,1%-ra, a takarékpénztáraké 6,2%-ra zuhant. A trianoni határok közötti területre számítva a sajáttöke állománya a pénzügyi stabilizáció kezdetére a világháború előtti 2,8 milliárd pengőről 0,4 milliárdra, az idegen töke értéke 4,5 milliárdról 0,3 milliárdra esett vissza (*Botos*, 1994, 25). A korábban kihelyezett hiteleket – az elcsatolt területek kivételével, ahol szerény valorizáció történt – az értékét gyorsuló ütemben elvesztő papírkoronában idő előtt törlesztették. Az előleg és folyószámla-üzletág a nominális növekedés dacára az infláció nyomán értékében mérséklődött, a takarékbetétek összege az összes tőkéhez viszonyítva a világháború kirobbanása előtti 30%-ról 1923-ra 3%-ra csökkent (Statisztikai évkönyv 1923–1925, 1928, 352–354.). Az ország kereskedelmi mérlege a világháborús vereséget követő évtizedben rendre passzívnak bizonyult, a hiányt külföldi kölcsönök felvételéből fedezték (*Varga*, 1932, 187.). Ettől függetlenül az 1926–1927-es, az 1927–1928-as és az 1928–1929-es pénzügyi évben a magyar államháztartás számottevő költségvetési többlettel zárult (151,1 millió, 93,8 millió és 10,4 millió pengő értékben).

A két világháború közötti időszakban a bankvilág meghatározó szereplői a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület, a Magyar Bank és Kereskedelmi Rt. (a későbbiekben az újabb háborúba lépésig: Angol-Magyar Bank Rt.), a Magyar Jelzálog-Hitelbank és a Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bank voltak. A pénzintézeteknek visszavisszatérően szembesülniük kellett az esetenként a politika által is generált bankellenes hangulattal, azzal, hogy az inflációért, a magas kamatokért, a pénzügyi válságért a közhangulat a bankokat tette felelőssé. A bankellenes hangulat gerjesztése a második világháborút követően a bankok államosításáig a hatalom kizárólagosságáért folyó politikai küzdelem eszköztárának is része lett.

Az 1924. évi stabilizációs lépéseket követően mérsékelt gazdasági növekedés bontakozott ki, amelyet azonban mintegy fél évtizedre az 1929-ben kirobbant gazdasági válság derékba tört. A harmincas évtized első éveit követően fokozatosan újra talpra állt a gazdaság, amelynek a növekedése az évtized végétől már egybefonódott az újabb világhéges előzményeivel, történéseivel. A több mint fél évtizedig tartó második világháború idején a bankok működési feltételeit alapvetően befolyásolta az ismét megjelenő, majd egyre gyorsuló infláció (Botos, 2016), az ország katonai megszállása és az, hogy a trianoni határokkal ölelt területen közel nyolc hónapig hadműveletek zajlottak. A bankok működési feltételeit emellett hátrányosan érintette a fokozatosan egyre nagyobb teret nyerő állami beavatkozás, az 1938 májusától a háború végéig elfogadott, a zsidóság jogait korlátozó, vagyonát elvonó, elkobzó 21 törvény, 367 miniszterelnöki, miniszteri rendelet és a több mint tízezer egyéb jogszabály (Botos, 2015a).

Az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény, majd a párizsi békeszerződés tovább kurtította az ország területét (Gecsényi–Máthé, 2008), jelentékeny jóvátételi kötelezettséget írva elő. Magyarország katonai megszállás alá került, szuverenitását évekig korlátozták, a belpolitikai küzdelembe pedig beavatkozott a Szovjetunió az általa elvárt rendszerváltoztatás érdekében. A bankok működési lehetőségeit nemcsak a háborús vagyonszerzés, az állami beavatkozás terjedése, a világtörténelemben példa nélküli hiperinflációba átsapó pénzromlás korlátozta (Canan, 1956, 25–117.), hanem a gazdaság egyre nagyobb részére kiterjedő államosítás is. 1947-ben elérte a pénzügyi szektort az államosítás, amelynek a következményeként több lépésben felszámolták a kétszintű bankrendszert, és helyét évtizedekre az egyszintű bankrendszer foglalta el (Botos, 1999; 2004).

HIVATKOZÁSOK

- BÁCSKAI T. (szerk.) (1993): Az Osztrák Nemzeti Banktól a Magyar Nemzeti Bankig 1816–1924. In: *A Magyar Nemzeti Bank története I.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 594 p.
- BOTOS J. (1994): *A magyarországi pénzintézetek együttműködésének formái és keretei.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 252 p.
- BOTOS J. (1999): Az önálló jegybank 1924–1948. In: *A Magyar Nemzeti Bank története II.* Budapest, Presscon Kiadó, 403 p.
- BOTOS J. (2002): *A magyarországi jelzálog-hitelezés másfél évszázada.* Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 252 p.
- BOTOS J. (2008): *Banki értékpapírok Magyarországon.* Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 294 p.
- BOTOS J. (2015): A fizetőszköz inflációja az első világháború alatt és után, 1914–1924. *Múltunk*, 3., 70–138. p.
- BOTOS J. (2015a): *A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949.* Budapest, Veritas – Magyar Napló, 126 p.
- BOTOS J. (2016): A pengő megsemmisülése, a forint születése 1938–1946. *Múltunk*, 1., 160–206. p.

- BOTOS J. – BOTOS K. (2004): A jegybank útja rendszerváltozástól rendszerváltozásig 1948–1989. In: *A Magyar Nemzeti Bank története III.* Budapest, Tarsoly Kiadó, 735 p.
- CANAN, PH. (1956): The Monetary Dynamics of Hyperinflation. In: MILTON FRIEDMANN (ed.): *Studies in the Quantily Theory of Money.* Chicago, The University of Chicago Press, 25–117. p.
- Corpus Juris Hungarici (1999): CD, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Kerszöv.
- DOMÁNY GY. (1936): *A magyar devizagazdálkodás.* Különlenyomat a *Közgazdasági Szemle* 3–4. számából. Budapest, Légrády Testvérek Nyomdai Műintézet Nyomása, 19 p.
- GECSENYI L. – MÁTHÉ G. (szerk.) (2008): *Sub Clausula 1920–1947. Dokumentumok két békeszerződés – Trianon, Párizs – történetéből.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., 1324 p.
- HORVÁTH J. – SZABÓ É. – SZÜCS L. – ZALAI K. (szerk.) (2003): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1099 p.
- HORVÁTH R. (1984): *Az 1929–1933-as magyar pénzügyi válság főbb monetáris gazdasági jellegzetességei.* Szeged, a Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 102 p.
- JAKABB O. – REMÉNYI-SCHNELLER L. – SZABÓ I. (1941): *A Pénzintézeti Központ első huszonöt éve (1916–1941).* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Magyar Gazdaságkutató Intézet (1944): *A Magyar Gazdaságkutató Intézet 53. számú gazdasági helyzetjelentése.* Budapest. 101 p.
- Magyar Gazdaságkutató Intézet (1947): *A Magyar Gazdaságkutató Intézet 54. számú gazdasági helyzetjelentése.* Budapest, 23 p.
- MÜLLER J. – KOVÁCS T. – KOVÁCS L. (2014): *A Magyar Bankszövetség története.* Budapest, Tarsoly Kiadó, 152 p.
- PETŐ I. – SZAKÁCS S. (1985): *A hazai gazdaság négy évtizedének története 1945–1985. I. Az újjáépítés és a tervutasításos irányítás időszaka 1945–1968.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 764 p.
- ROMSICS I. (2010): *Magyarország története a XX. században.* 4., javított és bővített kiadás. Budapest, Osiris Kiadó, 688 p.
- SCHREURER GY. (1988): A bankok iparszervezési gyakorlata a két világháború között. *Bankszemle*, 7. 17–27.
- Statisztikai évkönyv 1923–1925 (1928): In: *A m. kir. kormány 1923–1925. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv.* Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt.
- TALLÓS GY. (1989): *Dokumentumok a magyar hitelpolitika, pénzforgalom és bankrendszer történetéhez (1945–1949).* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 845 p.
- TALLÓS GY. (1991): *A Magyar Általános Hitelbank története 1867–1948.* Budapest, MHB Rt. Marketing Főosztálya, 152 p.
- TALLÓS GY. (1995): *A Magyar Általános Hitelbank (1867–1948).* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 451 p.
- TOMKA B. (2006): *Képes banktörténet. Magyar pénzintézetek a kezdetektől az államosításig.* Budapest, HVG Kiadói Zrt, 158 p.
- VARGA I. (1931): Az aranypengő. *Közgazdasági Szemle*, 12. 754–759. p.
- VARGA I. (1932): Csonka-Magyarország gazdasági fejlődése. In: *Emlékkönyv Kenéz Béla negyedszázados professzori munkásságának évfordulójára.* Budapest, M. kir. József-Műegyetem, 179–213 p.